

Mai Heide Ottosen

Rigtige og forkerte familierelationer

Om sociale konstruktioner af genealogien

Artiklen bidrager til en familiesociologisk diskussion om, hvordan natur og kultur spiller sammen i forståelsen af de senmoderne familierelationer. På baggrund af et empirisk udvalg af 44 familieberetninger, indsamlet blandt midaldrende danske informanter, udforsker artiklen, hvordan individer inkluderes eller ekskluderes som familiemedlemmer. Gennem beretningens linser fokuserer analysen på, hvordan familier før og nu har håndteret kritiske begivenheder som uægte børn, skilsmissegfamilierelationer, genforening af adoptivbørn og konstruktioner af genealogier. Inden for et tidsrum på 50 år identificerer analysen tre skift i opfattelsen af "rigtige familieband": Omkring 1950 refererer "rigtig" til normativ konformitet, omkring 1975 er den rigtige familierelation den autentiske, mens "rigtig" omkring år 2000 konnoterer til videnskabelig sandhed. Selv om disse forståelser af "rigtige familieband" på nogle punkter synes at have afløst hinanden successivt, var de alligevel samtidigt til stede, da dataindsamlingen fandt sted.

Søgeord: Familie, slægtskab, familieret, biografisk metode.

Slægtskabsforbindelser er både biologiske og sociale. Undfangelsen forbinder forældre og børn med fælles biogenetisk substans, en forbindelse som er uudskiftelig, uopløselig og derfor også har en ufrivillig karakter. Efter fødslen kommer pasningen, omsorgen, socialiseringen, forpligtelsen, den vedvarende solidaritet og en fælles historie i fællesskaber, som vi kalder familiære, og hvor nogle relationer altså er konstitueret på grundlag af biologi, mens andre er selvvalgte, fx parforholdet. Den kulturelle betydning vi tillægger natur og kultur, og den måde hvorpå disse to størrelser står i forhold til hinanden kan imidlertid variere over tid og rum.

I sit paradigmatisk værk, *American Kinship* gjorde Schneider (1980) gældende, at slægtskabsforståelsen i den amerikanske kultur var præget af en skarp distinktion mellem det biologiske og det sociale. Den seksuelle reproduktion er det centrale symbol på slægtskab i et system, der er defineret af to dominerende ordener, hvor den ene er naturen eller substansen (*order of nature*), mens den anden, *order of law*, er kulturen. Den symbolske forbindelse mellem disse to systemer eller ordener er den seksuelle forening mellem to (ikke-beslægtede) ægtefæller, der resulterer i børn, som er forbundet til deres forældre gennem blodsbånd, som symboliserer en diffus vedvarende solidaritet (jf. også Carsten 2000:7). Blandt de elementer tilskrives de naturlige bånd imidlertid en privilegeret position, da biologi udgør en magtfuld teori om slægtskab i den vestlige kultur.

Senere har andre forfattere (fx Carsten, 2004; Franklin & Mckinnon, 2001; Weston 1991, Strathern, 1992) problematiseret, om distinktionen mellem natur og kultur kan trækkes så skarpt op. Når børn fx vokser op med andre forældre end dem, de deler biogenetisk substans med; når der kommer en ny stedforælder på banen, så børn får tre eller fire forældre; når lesbiske par bliver forældre; når reproduktionsteknologiske løsninger som donorsæd og rugemødre bidrager til at afhjælpe barnløshed, dvs. når "naturlige facts" frembringes i laboratoriet, så destabiliseres forholdet mellem substans og kode. Sådanne træk bidrager til, at sociale relationer bliver naturaliseret og naturen kulturaliseret. Grænserne mellem natur og kultur er blevet mere flydende, konstaterer Carsten (2004) og opfordrer til, at der iværksættes studier, som udforsker, hvordan substans og kode står i forhold til hinanden i lokale praksisser og diskurser (Carsten 2004:134).

Den handske gribes i artiklen her, hvor formålet er at undersøge, hvordan forestillinger om og vilkår for at opnå medlemskab af familien har ændret sig over tidslig periode på ca. 50 år. Det sker netop ud fra en tese om, at der over tid kan iagttages forskydninger i forholdet mellem det biologiske og det sociale, dvs. at det, der konstituerer og opfattes som rigtige familierelationer i dag, ikke nødvendigvis er sammenfaldende med tidligere tiders opfattelse.

Et analytisk kneb til at få indsigt om normernes og den social praksis' konstitution og forandringstakt er ved at fokusere på domæner, som ikke fremstår som naturaliserede. Ved at rette blikket mod det perifere, afvigende eller

Mai Heide Ottosen
Programleder ved
SFI – Det Nationale
Forskningscenter
for Velfærd

E-mail:
mho@sfi.dk

problematiske, kan man få indblik i, hvor normalitetens grænse går, og derfor kan det være frugtbart at fokusere på inklusioner, eksklusioner og grænse-
dragninger, som også implicerer magtforestillinger: Hvad er adgangsbilletten
til at blive inkluderet som et rigtigt medlem af det sociale fællesskab, som en
familie er, og hvem bliver ekskluderet?

Lokaliteten for min undersøgelse er Danmark, og inden for den kontekst
udfolder analysen sig omkring en enkelt case, Kirstens familieberetning. Kir-
sten tilhører arbejderklassen og var på interviewtidspunktet 52 år gammel.
Hendes familieberetning, der spænder over fem generationer, er ikke nød-
vendigvis prototypisk for de familiehændelser, som en gennemsnitligt dan-
sker vil erfare, men den er rig på normbrud og besidder derfor en kompleks-
itet, som gør den velegnet til at illustrere, hvordan forståelsen af de rigtige og
mindre rigtige familierelationer har ændret sig.

Metodologi

Casen om Kirstens familie var blandt 44 familieberetninger, som i 2004-05
blev indsamlet til et forskningsprojekt, hvis formål var at undersøge, hvilken
betydning familien og familierelationerne har for moderne danskere. Fami-
lieberetningerne blev fortrinsvis indsamlet blandt midaldrende informanter,
hvoraf de fleste enten tilhørte arbejderklassen eller overklassen.

Undersøgelingsdesignet var inspireret af den franske sociolog Daniel Ber-
taux, der har beskæftiget sig med social mobilitet og herunder har belyst fami-
liens rolle, dvs. hvordan kulturelle værdier transmitteres og brydes gennem
generationerne (fx 1981; 1997; 2005). Han videreudviklede i den forbindelse
de livshistoriske metoder om enkeltindviders livsbane (som den kendes fra
biografiforskningen) til at omfatte beretninger om hele familier: *case histories
of families* (Bertaux 1995). Metoden går enkelt beskrevet ud på, at man med
afsæt i et EGO (i casen her altså Kirsten) først går to generationer op til den-
nes to sæt bedsteforældre og derpå bevæger nedad: På vejen ned til de sidst
fødte generationer indhentes relevante biografiske kerneinformationer¹, ikke
kun om alle descendenter, men også om disses ægtefæller. Informationerne
indhentes gennem beretningens form og vil derfor oftest være sat ind i fortæl-
lingens meningssskabende kontekst. Metoden lægger også op til at udarbejde

grafiske repræsentationer af EGOs familienetværk, dvs. slægtskabsdiagrammer, hvoraf de centrale biografiske data kan aflæses. I forhold til et konventionelt EGO-centreret familietræ, der har form som en omvendt pyramide og kun omfatter EGOs søskende og forældre, bedsteforældre og eventuelt oldeforældre, vil Bertaux' model, som han kalder en socio-centreret genealogi, have en rektangulær form og tillige rumme oplysninger om EGOs onkler, tanter, fætre og kusiner samt deres ægtefæller. Hvor det EGO-centrede familietræ indeholder oplysninger om én familielinje (lineage), rummer den socio-centrede genealogi informationer om flere lineages.

Metoden kan give indsigt om familiers beskæftigelsesmønstre og viden om, hvordan forskellige typer ressourcer bliver transmitteret og allokeret gennem generationerne, men den er også anvendelig til at belyse andre forhold om den familiære mikrokultur. I min studie blev der også indhentet data om ægteskabsmønstre, skilsmisser, fertilitet, og sociale begivenhedstyper, der knytter sig til problemstillingen om den såkaldte "sociale arv". Dataindsamlingsproceduren var baseret på kvalitative interview og resulterede i to produkter: dels en tekst, der var baseret på informantens fortalte familiehistorie, dels en grafisk fremstilling af familierelationerne, dvs. slægtskabsdiagrammer.

Et biografisk datamateriale med mange informanter tilbyder forskellige analysemuligheder. I denne analyse har jeg anlagt et længdesnitperspektiv, *la longue durée*, for sammenlignende at undersøge, hvordan tilsyneladende ensartede fænomener bliver håndteret i forskellige tidsrum. En grundtanke i den biografiske metode er, at livshistorien bringer indsigt frem om, hvordan den makrosociale udvikling sætter sig igennem og bliver reflekteret gennem de sociale aktørers livserfaringer og så at sige institutionaliserer livsførelsen (jf. Hoerning 2001). For at bedømme om familieerfaringerne i en specifik case er en del af et kollektivt biografisk mønster er det nødvendigt at perspektivere til andre kilder, i dette tilfælde såvel interne (andre cases i datamaterialet) som eksterne (fx socialhistoriske fremstillinger). Herunder er den velfærdsstatslige regulering af familierelationerne en væsentlig referenceramme for de mikro-sociale observationer: De til enhver tid gældende familieretlige forskrifter om, hvad der konstituerer relationen mellem forældre og børn reflekterer samfundets forestillinger om familien samtidigt med, at de selv udstikker normative retningslinjer for, hvordan familierelationer bør tænkes. Familieretten opererer således som en betydningsfuld symbolsk diskurs, der tilbyder en stats-sanktioneret redegørelse for familierelationerne (Collier og Sheldon 2008:236).

En case: Kirstens familieberetning

Mit samlede undersøgelsesmateriale viser, at der i de allerfleste familienetværk er erfaringer med begivenheder, som udfordrer kernefamilie modellen og destabiliserer forestillingen om, at familieskab er en direkte refleksion af den biologiske orden. I kølvandet på uægteskabelige børn, anbringelser eller

bortadoptioner, skilsmisser eller andre typer opbrud, indgås der ofte nye relationer, som kan danne grundlag for andre typer slægtskabsforbindelser. Materialet afslører videre, at disse vilkår i alle generationer hyppigere optræder i familiebiografier, som hidrører fra arbejderklasseinformeranter end for informeranter, der tilhører overklassen. Derfor er det ikke tilfældigt, at casen her omhandler den ufaglærte Kirsten, der var ansat i en bank, hvor hun ekspederede reklamationer. Hun var 52 år på interviewtidspunktet, bosiddende i en forstad til København, gift og havde to voksne sønner. Hendes familieberetning strakte sig over fem generationer (der samlet dækkede et span på ca. 90 år) og beskrev gennem alle slægtled et til tider meget farverigt arbejderklassemiljø. Som en referenceramme for den efterfølgende analyse præsenterer jeg i kondenseret form et udsnit af det persongalleri, som optrådte familieberetningen.

Generation 1: Nelly (1908-89) og Anton (1906-68)

Kirstens mormor, Nelly, blev født i 1908 og giftede sig med den to år ældre Anton (1906-1962). Nelly var ansat som fabriksarbejderske på en iskagefabrik, Anton var jord-og betonarbejder, men havde rejst rundt som fakir, da han var yngre. Over en periode på 18 år (1931-49) fik de fem børn; Hertha, som er Kirstens mor, var den næstældste (f. 1932); den yngste er næsten jævnaldrende med Kirsten. Anton tilbragte meget tid på værtshusene og havde tendens til at blive voldelig, når han var fuld. Det førte til, at Nelly og Anton blev skilt sent i livet, i midten af 1960'erne, men de blev boende i samme lokalområde og opretholdt en form for kontakt, indtil Anton som 62-årig døde af kræft. Nelly døde først i 1989.

Generation 2: Nellys datter Hertha (1932-)

Kirstens mor, Hertha, var fabriksarbejderske og blev senere hjemmegående husmor. Hun blev som 19-årig gravid som resultat af en løs forbindelse. Hun boede dengang hjemme hos sine forældre og var nødsaget til at bortadoptere barnet, John (f. 1951). Kort efter bortadoptionen mødte hun Jens (fabriksarbejder), blev gravid, gift og fik så Kirsten (f. 1952), der kun er 1½ år yngre end John. Ægteskabet blev opløst i 1955, da Kirsten var tre år. Året efter indgik Hertha i et nyt forhold, denne gang med murerarbejdsmanden Carl, og sammen fik de Linda i 1956. Da Carl og hans forældre var venner af familien, havde Hertha allerede kendt til ham gennem flere år, inden forholdet blev indledt. Carls forældre havde i de første år svært ved at acceptere, at deres søn giftede sig med en enlig mor, og forskelsbehandlede også de to søskende, Kirsten og Linda. Kirstens og Lindas barndomsår var præget af trange opvækstvilkår og en del turbulens. De boede under beskedne forhold og fik fx først sent i Kirstens barndom en lejlighed med eget toilet, mens der aldrig blev råd til badeværelse eller telefon. Uforudsete udgifter til fx tøj var der ikke plads til i budgettet. Carl og Herthas ægteskab var dengang præget af turbulens: Carl havde hang til flasken og var noget løs på tråden, så derfor

levede parterne i perioder adskilt under børnenes opvækst. Kirsten erindrer, at hun og moderen i en periode flyttede ind hos Kirstens morforældre, i en anden periode boede de for en kort tid også sammen med anden mand. Carl og Hertha endte dog med at finde sammen igen og har på deres ældre dage fået et godt ægteskab.

Generation 3: Herthas tre børn: John (1951-), Kirsten (1952-) og Linda (1956-)

Kirsten har altid kendt til, at hun havde en bortadopteret halvbror. John (f. 1951) blev bortadopteret til et norsk par, der senere blev skilt. Han bosatte sig sammen med sin mor i Norge og stiftede også selv familie der; et forhold der affødte to døtre. Dette ægteskab gik imidlertid i opløsning. Han opsøgte og fik kontakt med sin biologiske mor, Hertha, i 1993. Det fandt sted, efter at Hertha og Carl nogle år tidligere tilsvarende – uden held – havde forsøgt at opspore John. Genforeningen medførte, at John i 1996 besluttede at bosætte sig i Danmark, hvor han nu arbejder som tankpasser. Den yngste af hans voksne døtre valgte at følge med sin far til Danmark.

Kirsten selv (f. 1952) gik ud af skolen efter 9. klasse og blev ansat inden for postvæsenet. Som 21-årig mødte hun Ivan, som hun umiddelbart efter flyttede sammen med, og året efter blev de gift. Som 26-årig fik hun sit første barn, Kenneth, og den anden Lars, som 31-årig. Ivan var i en årrække ansat på et skibsværft, men blev fyret på grund af virksomhedslukning. Han har haft flere lange arbejdsløshedsperioder og også været belastet af sygdom.

Da Kirstens biologiske far forlod familien, havde hun sporadisk kontakt med ham gennem et par år, men han forsvandt siden ud af deres liv og flyttede rundt, mener Kirsten, for at undgå at betale børnebidrag. Da moderen giftede sig og fik barn (Linda) med Carl, blev denne en far for Kirsten af både navn og af gavn. Efter 21 års fravær blev Kirsten opsøgt af sin biologiske far (1980). Han fik status i familien som Onkel Jens.

Kirstens halvsøster Linda (f. 1956) var på interviewtidspunktet langtidssygemeldt på grund af svækkede nerver. Hun havde to ægteskaber bag sig. Fra sit første ægteskab havde hun sønnen Mike (1979), og fra andet ægteskab var der to yngre døtre. Det første ægteskab blev opløst, fordi eksmanden var alkoholiker, det andet skyldtes mandens utroskab. Linda havde i perioder været indlagt på et psykiatrisk hospital. I disse perioder flyttede pigernes far ind i Lindas lejlighed for at passe døtrene sammen med sin nye kæreste.

Generation 4: Kirsten og Lindas to sønner: Kenneth (1978) og Mike (1979)

Fra fjerde generation vil jeg her nøjes med at fremhæve to, Kirstens ældste søn Kenneth og Lindas ældste søn Mike. Kenneth var på interviewtidspunktet midt i 20'erne og uddannet elektromekaniker. Han boede i egen lejlighed i samme område som sine forældre og havde hverken kæreste eller børn. Ken-

neth var i fritiden meget optaget af slægtsforskning, en interesse, han delte med sin fætter Mike.

Mike var jævnaldrende med Kenneth og arbejdede som elektriker. Han var bosat et stykke uden for byen og levede sammen med den noget yngre Sindy, der gerne ville have børn med Mike. Mike var i forvejen samværsfar til en søn, Lukas.

Generation 5: Mikes søn: Lukas (2002)

Lukas blev født i 2002 og var resultatet af en løs forbindelse mellem Mike og moderen Sabrina. Da der var tvivl om, hvem der var far til Lukas, rejstes en faderskabssag, som på grundlag af en DNA-test udlagde Mike som den biologiske fader. Lukas boede fast hos sin mor og kom på samvær hver anden weekend hos Mike og Sindy.

Analyse: Fire tematiske observationer

Bag den summariske beskrivelse af Nelly og Antons efterkommere finder vi ansatser, der illustrerer, at den måde, hvorpå de sociale aktører inkluderer og ekskluderer familiemedlemmer og derved definerer, organiserer og afgrænser deres genealogiske forbindelser, ikke altid har stået i et ensartet forhold til hinanden. Med afsæt i familieberetningen og med perspektiver til andre kilder, vil jeg først udfolde denne pointe gennem fire tematisk organiserede observationer, der analyserer, hvordan aktørerne håndterer 1) børn af tilfældige forbindelser, 2) skilsmissebørn, 3) forsvundne familiemedlemmer samt 4) organiseringen af genealogien.

1. observation: Håndtering af børn af tilfældige forbindelser (John og Lukas)

Det første tema drejer sig om, hvordan man håndterer børn af tilfældige forbindelser. Problemstillingen om de såkaldt uægteskabelige (eller uægte) børn var før i tiden et både moralsk prækært og juridisk komplekst felt, hvilket bl.a. har afspejlet sig i en meget detaljeret familieretlig regulering (Andersen 1964). For hvor hører disse børn egentlig til, og hvem har ansvaret for dem?

I familieberetningen er der to eksempler på sådanne uægte² (drenge)børn: Den ene er Herthas søn, John, der blev født i 1951, den anden er Lukas, født i 2002, søn af Mike og oldebarn til Hertha. Objektivt befinder de sig i samme position: De er født af en ung, ugift kvinde, der er kommet "galt af sted" og uden udsigt til, at barnefader og -moder etablerer en fælles husholdning omkring barnet. De to parallelhistorier giver mulighed for at iagttage, hvilke forskydninger, der er sket henover et tidsinterval på ca. 50 år.

Kirstens familieberetning afspejler, at hendes mor, Hertha, bevidst har tilsløret eller kun modvilligt taler om sine år som ung voksen, dvs. om perioden inden hun blev gift med manden, Carl, der er far til hendes tredje barn (Linda). Om det fædrene ophav til Herthas ældste barn, John, hedder det fx:

Ja, jeg tror han hed Arne, men jeg er ikke sikker på det. Det er ikke noget hun snakker så meget om. Hun syntes, det er så flovt, at hun har tre børn med tre forskellige mænd.

John er resultatet af en løs forbindelse mellem to unge mennesker, og ægteskab har tilsyneladende ikke været på tale, heller ikke da Hertha bliver gravid. Hendes handlemuligheder var begrænsede: Fosterfordrivelse var (med nogle undtagelsesbestemmelser) illegalt i Danmark på dette tidspunkt, men selv om der skønsmæssigt blev foretaget 18.000 illegale aborter i perioden omkring 1950 (Rosenbech 1987; Laneth 2006), kan det have været for dyrt at "få problemet ordnet" hos en kvaksalver, hvis man var en pige fra arbejderklassen. Af moralske og økonomiske årsager har tanken om at leve som ugift, enlig moder sikkert været utænkelig. Der var bolignød i landet på dette tidspunkt, og en forudsætning for at få en lejlighed var i mange tilfælde, at man var gift (Hansen & Henriksen 1980; Sode-Madsen 2002; DR 1943). Hertha var, da hun blev gravid, ung og boede hjemme hos sine forældre, som selv havde et lille barn, samtidigt med at faderen var fordrukken og voldelig. Som mange andre arbejderfamilier på dette tidspunkt var deres boligforhold sandsynligvis trange. Mit undersøgelsesmateriale og andre kilder (Madsen 2001) viser, at det ikke var usædvanligt at anbringe sine uægte børn i pleje hos familie-medlemmer, men Herthas opvækstfamilie har ikke været en oplagt plejefamilie. Bortadoption har sandsynligvis fremstået som den eneste løsning.³

Fremstillinger af den nyere danske historie er med enkelte undtagelser relativt tavse om de uægte børns skæbne. Lige som de blev ekspederet ud af familien, er de også ekspederet ud af historien.⁴ I mit undersøgelsesmateriale piblede de imidlertid frem, ikke kun i denne case, men også i en lang række andre og især blandt de beretninger, som fortæller om "de lavere klassers" familiehistorie. I de familieberetninger, som hidrører fra informanter, som gennem generationer har tilhørt det øvre borgerskab, derimod, blev fænomenet "uægte børn" i det væsentlige ikke italesat. Om tavsheden skyldes, at der har været mere kontrol med døtrenes seksualitet, om det skyldes, at man har haft råd til at få fjernet fosteret, eller om man med succes har kunnet skjule for omverdenen, at de unge piger blev sendt af sted på "diskret ophold" i provinsen eller til udlandet, er vanskeligt at vurdere. Tavsheden understreger imidlertid under alle omstændigheder, at den udenomsægteskabelige seksualitet var omgæret med tabu.

John er født i efterkrigstiden, i en periode, som familiesociologien klassificerer som en gylden tidsalder for kernefamilien, og hvor de seksualmoraliske faner blev holdt højt. Idealet var, at familien skulle initieres ved og foregå inden for ægteskabets rammer, og her hørte også kvindernes seksualitet til. At blive gravid og få børn uden for ægteskabet var forbundet med skam, pinlighed og fortielser, som også casen illustrerer, og nok især hvis manden ikke havde reelle hensigter, dvs. stod ved sit ansvar og tilbød kvinden ægteskab.

Aldrig er der blevet født så få børn uden for ægteskabet i det 20. århundrede som i netop denne periode (Danmarks Statistik). På den anden side, var det også en periode, som var omgæret med dobbeltmoral, for mange kvinder var i omstændigheder ved brylluppet (Auken 1964).

Casen illustrer et familieregime, hvor adgangsbilletten til familielivet er ægteskabet. Et sådant regime afføder for det første en distinktion mellem ægte og uægte børn: De rigtige børn er dem, som fødes og opfostres inden for ægteskabets rammer, mens de uægte ekskluderes fra familien for at blive bortadopteret, sendt på børnehjem eller sat i pleje hos anden familie eller slægt, der lader som om, at det er deres egne børn. For det andet er forbindelserne mellem fædre og børn konstitueret på grundlag af et socialt princip: *pater est quem nuptiae demonstrant*. Den barnefader, som var udlagt til et uægte barn, havde ganske vist formelt en økonomisk forsørgelsesforpligtelse, men var ikke moralsk forpligtet til at drage social omsorg for barnet gennem dets opvækst. Som de uægte børn blev også de formastelige barnefædre ekskluderet fra familien, mens moderen stod stigmatiseret tilbage, efterladt med skammen.

Situationen forholder sig unægteligt anderledes, da Herthas barnebarn Mike i år 2002 erfarer, at han måske skal være far til et barn, som en Sabrina – en veninde, ikke en kæreste, understreges det – bærer. På dette tidspunkt er spørgsmålet om de uægte børn hverken et omfattende eller moralsk problem, og selve terminologien "uægte" forekommer antikveret. Legalisering af abortmuligheder og adgang til mere effektive præventionsformer har medført, at der i det væsentlige kun fødes ønskebørn (Christoffersen 1996). Man kommer ikke længere "galt af sted". Seksualiteten er blevet plastisk, dvs. frigjort fra forplantningens krav og konsekvenser (jf. Giddens 1992), og hører ikke længere kun hjemme i ægteskabet. Afkommet, Lukas, må altså betragtes som et positivt valg.

Den måde, hvorpå de to unge afklarer og forvalter de indbyrdes forbindelser mellem far-mor-og-barn illustrerer, hvordan ægteskabet via lovmæssige reguleringer og ændrede normative forskrifter fuldstændig har mistet betydning for konstruktionen af såvel familielivet som forældreskabet. De løse forbindelser er ikke længere forbundet med skam, men bringes bramfrit frem i lyset for at lade sig underkaste teknologier: De formelle forbindelser mellem fædre og børn konstitueres nu på grundlag af DNA-testen, et biologisk princip, som både er løsrevet fra forholdet til moderen og ægteskabet. Casen illustrerer videre, at det at vedkende sig biologien har en forpligtende karakter, som medfører, at der også reelt etableres et socialt forældreskab mellem barnefaderen og afkommet. At et sådant arrangement kommer i stand må ubetvivleligt forstås på baggrund af de senere årtiers udvikling af en faderrolle, der opprioriterer engagement, nærvær, intimitet og empati (Plantin 2001), men det hænger også sammen med, at staten – via familierettens regler og praksis – er indrettet på, at der kan være et fælles forældreskab uden om et fælles samliv (Kronborg 2007).

Ægteskabsinstitutionen, der tidligere konstituerede de familiemæssige relationer, er således nu afløst af individuelle forbindelser mellem forældre og børn, som deler biogenetisk substans, og det er ganske underordnet, hvordan de indbyrdes sociale relationer mellem barnets forældre er organiseret og fungerer.

2. Observation: Håndtering af skilsmissebørn

Familieberetningen rummer kun antydninger om, hvorfor Kirstens biologiske forældre (Jens og Hertha) lader sig separere i 1955. I det biografiske interview bemærkede Kirsten parentetisk, at ægteskabet nok aldrig var kommet i stand, hvis ikke Hertha var blevet gravid med Kirsten. Desuden drak Jens temmelig meget. Men vi får oplyst, at det ville være stigmatiserede for Hertha at skulle leve som fraskilt mor, for som Kirsten kommenterer: "Det var ikke helt almindeligt at være enlig mor med sådan en som mig, altså det... det gjorde man ikke, det var lidt uglest, det var det". Derfor var det heldigt for Hertha, at hun så hurtigt mødte Carl og stiftede ny familie med ham. Familiehistorien rummer også oplysninger om, at Kirstens far dengang virkelig holdt af sin datter og fastholdt en sporadisk kontakt til hende, indtil hun var 7 år. Herefter forsvandt han ud af hendes liv i 21 år. Efter kontaktbruddet sendte han hverken pakker til jul eller betalte børnepenge, og det menes, at han for at undgå at opfylde sin forsørgelsesforpligtelse flyttede rundt, så det blev umuligt at opspore ham. Stedfaderen Carl trådte i stedet ind som Kirstens far⁵ og det fremgår af beretningen, at hun er tæt knyttet til ham. Men hendes beretning rummer også smertelige erindringer om, hvordan hun gennem mange år blev diskrimineret af sine nye farforældre, der vanskeligt kunne forlige sig med, at de havde fået en svigerdatter, hvis seksuelle tøjlesløshed bar synlige frugter.

Der findes mig bekendt ingen videnskabeligt baserede undersøgelser om, hvordan skilsmisseforældre håndterede forældreskabet i 1950'erne. Men ud-sagn fra såvel mit undersøgelsesmateriale som andre kilder (fx Olesen 2006) om at være skilsmissebarn før den såkaldte skilsmisserévolution i 1970'erne tyder på, at Kirstens erfaringer ikke har været exceptionelle. Disse kilder afspejler, at skilsmissebørn ofte mistede kontakten til deres biologiske far, eller at de måske modtog en pakke, når det var jul og fødselsdag eller tilbragte noget sommerferie hos ham. I andre tilfælde var forbindelserne præget af uregelmæssighed og kørte on and off. På sin vis kan man sige, at skilsmisserne måske eksponerer datidens faderbillede: Fjerne og usynlige, navnlig i hverdagen. Ligesom ægteskabet var adgangsbilletten til forældreskabet, blev skilsmissen en eksklusionsskaber: Når ægteskabet blev opløst, ophørte faderskabet også.

Meget har ændret sig omkring år 2000, da Kirstens halvsøster Linda, enlig mor med to hjemmeboende døtre, bliver indlagt på en psykiatrisk afdeling. Ganske vist har eksmanden og fader til døtrene bedraget Linda med andre kvinder gennem en årrække, og dette er, antydes det, muligvis ikke kun en

medvirkende forklaring på samlivsbruddet, men også på hendes psykiatriske lidelse. Men det forfægter ikke hans rolle som far. Det fremstår i beretningen som en helt naturaliseret kendsgerning, at det er ham og ingen anden, der flytter ind på Lindas bopæl for at drage omsorg for de fælles døtre i perioden, mens hun er indlagt. Den problematiserede omstændighed i år ca. 2000 er, at også hans nye kæreste, den direkte årsag til skilsmissem, flytter med ind. Skønt hele familien er på det rene med, hvad der foregår, bliver det fortiet for den syge Linda, der udtrykkeligt har tilkendegivet, at hun ikke ønsker hans nye kæreste inden for sine døre.

Også denne observation giver et lille glimt af de forandringer, der over tid er sket med faderrollen og med de forventninger, der i dag stilles til samarbejdspotentialer hos forældrepar, hvis samliv er ophørt. Eksemplet er desuden langt fra enestående i det aktuelle undersøgelsesmateriale: I knap halvdelen af undersøgelsens familiehistoriske cases har den midaldrende midtergeneration, hvad enten det er informanterne selv, deres ægtefæller eller søskende, skilsmisseerfaringer, som også inkluderer børn. Det helt gennemgående mønster er, at samværet mellem børn og fædre "kører efter bogen", og at samarbejdsrelationen til eks'en bliver beskrevet som relativt uproblematisk, et mønster, der også er fundet i andre undersøgelser (fx Ottosen 2004). Tilfælde med konfliktfyldte, dramatiske eller afbrudte relationer forekommer naturligvis, men er enkeltstående. Gennemgående afspejler undersøgelsesmateriale, at der hersker en anerkendelse af og forståelse for, at familie- eller forældreskabet bør opretholdes på en måde, der tilgodeser, at børnene har jævnlig kontakt med begge forældre. I enkelte tilfælde vedbliver de to tidligere ægtefæller tillige at være en væsentlig ressource for hinanden. På trods af den strukturelle skrøbelighed, som skilsmissegæfenomenet indlægger i familie- og forældreskabsrelationerne, bliver forbindelser og bånd opretholdt gennem den sociale praksis.

Den anden observation understøtter således den første: Hvor ægteskabet tidligere var afgørende for såvel kvinders overlevelse som for børnenes mulighed for at have kontakt til det fædrene ophav, fremstår den nutidige skilsmissemefar som en integreret del af børns erfaringsunivers. I perioden fra ca. 1980 har man således kunnet iagttage, at omfanget af kontakt mellem skilsmissebørn og samværsforældre (i de fleste tilfælde fædre) har taget et gevaldigt opadgående ryk, hvilket både afspejler sig i myndighedspraksis vedrørende fastsættelse af samvær (fx Børnekommissionen 1981; Familiestyrelsen 2011) og i befolkningsundersøgelser om skilsmisseadfærd (fx Kock-Nielsen 1983; Ottosen 2004). I dag er det fx omkring hvert 5. skilsmissebarn, der har haft erfaring med en deleordning, hvor det opholder sig lige meget hos begge forældre (Ottosen & Stage 2012). For 20 år siden var det antageligt under 5 procent (Ottosen 1997).

3. Observation: Den fortabte far og søn (Jens og John)

I perioden mellem 1980 og 1993 indtræffer nogle begivenheder, som illustrerer, at Kirstens familie delvist har kastet skammen af sig og nu vedstår de tidligere ekskluderede familiemedlemmer: I 1980 bliver Kirsten som 28-årig opsøgt af sin biologiske far. Nogle få år senere, i anden halvdel af 1980'erne, melder Kirstens forældre sig ind i en forening med det formål at opspore den bortadopterede John, men har ikke held med at få oplysninger bragt frem om ham, der kan føre til kontakt. I denne proces er særligt Carl, Herthas mand og stedfar til Kirsten og John, aktiv og engageret. I 1993, hvor Kirsten er blevet 41 år, opsøger John imidlertid selv sin biologiske mor og får derefter også kontakt med resten af familien.

At opsøge sine forsvundne biologiske slægtninge er par excellence et stykke identitetsarbejde, der drives af længslen efter at finde sine rødder; at udfylde videnshuller i den personlige biografi, og efter at udforske ligheder fx i forhold til fysik, gestik eller psyke. Men genforening fører ikke nødvendigvis til, at der etableres emotionelle bånd⁶:

Det er altså svært at bygge bro over 21 år [...] Jeg havde jo en eller anden siddende heroppe på den her piedestal, fordi jeg kunne huske... altså min far havde virkelig holdt af mig. Og derfor kan jeg godt huske, at det var lidt svært, dengang de blev skilt, og også at der kom en ny mand ind i min mors liv, som jeg skulle flytte sammen med, fordi min far var meget, meget glad for mig, så han sad jo heroppe. Men da jeg så mødte ham, var han jo en gammel fordrunken mand, som jeg egentlig havde lidt svært ved at forholde mig til.

Efter mødet med sin biologiske far erkender Kirsten, at deres omgangsformer er for forskellige, de fælles berøringsflader for få, og han skuffer hende ved at være ustabil i forhold til de aftaler, de indgår. Hun vedbliver med at holde døren åben for ham frem til hans død – men mest fordi hun har ondt af ham. Genforeningen synes for hende at blive et lærestykke i, at den delte biogenetiske substans ikke i sig selv skaber "diffuse enduring solidarity", der bør karakterisere familierelationer (jf. Schneider 1980). Hvad der gør slægtskab rigtigt eller autentisk er derimod den fælles historik med dem man har delt fælles liv med (jf. Weston 1991). Den biologiske fars opdukken forrykker ikke ved Kirstens forståelse af, at det er stedfaderen Carl, der har udfyldt den sociale rolle som far, der er hendes far.

Problemstillingen om, hvad der skaber familiær forbundenhed bliver atter aktualiseret, da den bortadopterede John nogle år senere opsøger sin biologiske familie. Det bliver en god genforening, fastslår Kirsten, som ind imellem har kontakt med halvbroderen. Men også han besidder egenskaber, som ikke helt harmonerer med familiens standarder, fx i forhold til pålidelighed. Familieberetningen afspejler, at ikke kun Kirsten selv, men også hendes mor

Hertha nærer ambivalente følelser i forhold til den fortabte søn, der fx kan finde på at udeblive, når familien slagter fedekalven til ære for ham. I Herthas tilfælde bliver skuffelser, frustrationer og irritationer på næsten bibelsk vis overtrumpet af den tilgivelse og kærlighed, som kulturen foreskriver, at forældre bør være til deres børn. Kirsten fortæller om sin mors følelser:

Men det er sådan min mor, der bliver lidt sur på ham og dybest set, så er hun rigtig, rigtig glad for ham og rigtig, rigtig stolt af ham. Så når hun sådan sidder og brokker sig lidt over ham, så nå ja: "Vi ved jo godt, hvordan du har det med John, så lad dog være med det brokkeri", fordi når han så er der, så: "Jamen, det er jo min søn."

De to fortabte, tidligere ekskluderede medlemmer bliver altså inkluderet i familien, kvalificeret af biologien. De opnår imidlertid ikke fuldgyldig status i inderkredsen af det sociale fællesskab, hvor medlemskab fremstår som givent og bærer kvalitetsstempelen "tæt tilknytning". De nye familiemedlemmers personlige habitus og fraværet af delt fælles liv placerer dem i periferien. Kirstens biologiske far får med indlemmelsen status som onkel. Halvbroderen har en position, hvor det er tilladeligt at anfægte hans medlemskab.

Jens og Johns opdukken forcerer Kirsten og hendes familie til at tage stilling til, hvad der konstituerer ægte familierelationer, og hvorved disse kvalificerer sig fra falske. Hermed har en refleksivitet indsneget sig i forståelsen af, hvem man er familiært forbundet med: Hvad betyder slægtskabets naturlige/biologiske dimension i forhold til den sociale? Kirsten selv er ikke i tvivl: Når det kommer til stykket er den sociale model den bærende.

4. Observation: Håndtering af genealogien (Kenneth)

Officielt set er Kirsten en velbevaret familiehemmelighed. Hendes mor Hertha er efter 50 år stadig skamfuld over at have fået tre børn med tre forskellige mænd. Derfor må det ikke afsløres, at Carl ikke er Kirstens rigtige far, og slet ikke over for børnebørnene, Kenneth og Mike. Kirsten har føjet sin mor omkring dette arrangement, skønt hun selv finder det vanvittigt at opretholde et spind af fortællinger – ikke mindst i lyset af, at alle folk i dag er skilt. Tiderne har ændret sig.

Nu forholder det sig imidlertid sådan, at hendes søn Kenneth og for den sags skyld også hans fætter Mike er historisk interesserede. Interessen omfatter også slægtshistorie. De er kommet på sporet af et stamtræ over familien og har opdaget, at den grafiske repræsentation ikke er i overensstemmelse med den måde, hvorpå familien i praksis har konstrueret sig. Konfronteret med kendsgerningerne, afslører Kirsten hemmeligheden over for sin søn, men vedbliver med at opretholde illusionen om fortællelse over for sin mor. Hertha ved ikke, at Kenneth ved dét, han ikke må vide. Spindet af de indbyrdes fortællinger kommer familien altså ikke ud af.

Kenneths genealogiske interesse udmønter sig også ved, at han er gået i gang med at kortlægge de enkelte familiemedlemmers biografier, og der er nok at tage fat på. Der er, som fremstillingen allerede har antydnet, tale om en farverig familie, der ikke altid har holdt sig på dydens smalle sti. Kirsten fortæller:

Kenneth går meget op i, hvad de har lavet alle sammen. Altså min papfar, han har jo været i spjældet for sortbørshandel og sådanne nogle ting, og fordi han ikke ville være soldat, og det går Kenneth meget op i. Han har min papfars soldaterbøger, og han har min biologiske fars soldaterbøger og retsudskrifter og alt, hvad der er. Han går meget op i den der familiebaggrund, også selvom at det så er min papfar. Han går også meget op i hvad der er sket med min mor. Altså...det er meget ham.

Citatet her antyder, at Kenneths tilgang til de familiemæssige forbindelser er en anden end hos de ældre generationer. Hvor mormor Hertha anvender en fortælsesstrategi i sin konstruktion og afgrænsning af familien (af de forkerte biologiske relationer), og mor Kirsten forholder sig reflektivt til, hvem der er de ægte henholdsvis forkerte familiemedlemmer, synes distinktionen mellem det biologiske og sociale at blive holdt mere flydende hos Kenneth. I den genealogi, som han ifølge sin mors beretning konstruerer, forekommer det underordnet, om han er biologisk forbundet med sin mormors mand eller ikke. At børn betragter en stedforælder og dennes slægt på linje med sine biologiske familiegrene er ikke enestående i undersøgelsesmateriale, ligesom der også er eksempler på informanter, som selv mange år efter deres egen skilsmisse (og eventuelt nye familiedannelse) forbliver det nærmeste familiemedlem til en eks-svigerforælder. Sådanne flydende grænsedragninger mellem de biologiske og sociale familieband forekommer at være i god tråd med etnografisk baserede studier, der har beskrevet den postmoderne familie som "mangfoldige og uløste versioner af forbindelser" i en æra, hvor der ikke længere er ét enkelt kulturelt dominerende familiemønster (Stacey 1991). Den måde, hvorpå vi forbinder os med vore aner gennem eksklusion af nogle og inklusion af andre, ser med andre ord ud til at forandre sig over tid.

Syntese: Tidsmæssige nedslag i håndtering af de rigtige og de mindre rigtige familierelationer

Lad mig sammenfatte: Med udgangspunkt i fire observationstemaer har jeg ovenfor fremvist nogle eksempler på, hvordan familierelationer, der har en problematisk eller usædvanlig karakter, bliver håndteret hen over generationerne. Jeg vil nu argumentere for, at man i løbet af det halve århundrede, som analysen omfatter, kan identificere en række forskellige forståelser om de rigtige henholdsvis forkerte familierelationer. Det viser jeg ved at lave tre tidslige nedslag med 25 års intervaller:

1. tidsnedslag: ca. 1950 – kernefamiliens gyldne tidsalder

Med basis i undersøgelsesmaterialet udspiller det første nedslag sig fra 1950 og frem. På dette tidspunkt hørte seksualiteten, og de synlige mindelser om den, til i ægteskabet. Seksualitet uden for ægteskab betragtedes officielt som moralsk forkasteligt, hvilket blandt andet afspejlede sig i sprogdragten om kvinder, der kommer galt af sted, kommer i ulykke og får uægte børn. Mødre, som ikke var gift, påkaldte sig derfor social stempeling og moralsk fordømmelse. Selv følte de sig skamfulde og måtte håndtere konsekvenserne af deres løbsagthed (dvs. det ikke-rigtige (biologiske) afkom) med fortællelse, hemmeligheder og benægtelse. Der kunne udøves damage control ved at indgå hurtige ægteskaber, ved at ekskludere barnet til bortadoption eller pleje, eller ved at få fosteret fjernet illegalt, hvis økonomien tillod det.

Der er videre tegn på, at børn fra opløste ægteskaber betragtedes som illegitime og derfor ikke uden videre blev accepteret som fuldgyltige medlemmer, når de via moderens nye ægteskab indtrådte i nye familiekonstellationer. Samtidigt er der i undersøgelsesmaterialet også træk, som antyder, at de dengang yngre generationer fandt det uacceptabelt, at skilsmissebørn blev marginaliseret og diskrimineret.

Også ugifte biologiske fædre blev ekskluderet fra familiesystemet. Når moderen indtrådte i et nyt ægteskab fik barnet tildelt en ny far, af gavn og i casen også af navn. Fædre var med andre ord udskiftelige. Ganske vist indebar børnelovskomplekset fra 1937, at børn født uden for ægteskabet blev ligestillet med ægtebørnene med hensyn til forsørgelsesforpligtelse og arv, lige som de fik mulighed for at bære faderens navn (Johnsen 1953:260). Men den sociale del af den familieretlige relation (forældremyndighed og samkvem) mellem fædre og børn uden for ægteskab eksisterede ikke. De fraskilte forældre havde ret til samkvem med deres børn, men samkvemsspørgsmålet fremstår som et relativt usynligt tema i de retspolitiske kilder (fx Johnsen 1953; Andersen 1964). Som Graversen anfører i et tilbageblik over den familieretlige udvikling (Graversen 1988:200) var ideologien i Myndighedsloven (som daterer sig tilbage til 1922) ikke som i dag båret af barnets ret til at have to forældre, men snarere præget af barnets ret til at vokse op i én familie. Sådanne betragtninger, der ud fra et beskyttelsesperspektiv, ville værne skilsmissebarnet mod turbulensen ved at skulle forholde sig til to hjem, kan man genfinde i retspolitiske overvejelser op til midten af 1960'erne (Moltke 1964:172 ff).

Jeg kan ikke afvise, at der har hersket forestillinger om "blodets bånd" "min kødelige datter" og tilsvarende metaforik. Men alt i alt kan man konkludere, at de biologiske relationer mellem børn og forældre (de facto fædre) ikke i videre omfang tillægges nogen selvstændig betydning. Børns adgang til familiesystemet finder sted på grundlag af det forhold, forældrene har etableret. De kulturelt anerkendte forbindelser mellem børn og forældre konstitueres således via de af-finale (indgiftede) relationer, dvs. ægteskabsinstitutionen, og er dermed funderet på det sociale princip, som Schneider (1980) henviser til som *order of law*.

Man kan med andre ord iagttage, at der eksisterer en markant distinktion mellem rigtige og forkerte børn og mellem rigtige og forkerte familierelationer. Koden "rigtig/forkert" refererer til, hvad der er i overensstemmelse med skik og brug henholdsvis hvad der udskiller sig fra det almindelige, tilvante. "De rigtige familierelationer" er således indskrevet i en moraliserende diskurs hvor rigtig/forkert henviser til den normativt korrekte, (legitime eller konforme) henholdsvis den afvigende adfærd.

2. tidsnedslag: ca. 1975 – den patriarkalske families krise

Familieinstitutionen undergår i denne periode dramatiske forandringer. Med frigivelsen af p-pillen (1966) og indførelse af adgang til fri abort (1973) bliver seksualiteten gjort mere plastisk, dvs. løsrevet fra forplantningen (Giddens 1992), men den er sandsynligvis fortsat knyttet til kærlighed og samlivet. Børn bliver et positivt tilvalg: Man får kun de børn, man ønsker sig, og samtidigt begynder reproduktionsteknologien for alvor at udvikle sig, manifesteret ved, at det første reagensglasbarn, Louise Brown, bliver født i 1978. Problemet med de uægte eller forkerte børn er blevet numerisk mindre presserende, og drejes snarere i retning af, at barnet bliver et projekt.

På dette tidspunkt er skilsmisserne i markant stigning, og folk begynder at leve sammen uden at være gift. Disse forhold sætter ægteskabsinstitutionen under pres, hvilket kan aflæses i statistikkerne (fx Andersen 1975; Christoffersen 2004): Skilsmisrevolutionen løsner den enlige mor fra stigmatisering, men den demografiske udvikling bidrager også til at tilkende de "forkerte" børn en plads i familiesystemet, fordi det normaliseres at være født uden for ægteskab af papirløst samlevende.

Kvindernes øgede deltagelse på arbejdsmarkedet sætter også kønsrollerne til debat indad til i familierne. Ændringer i faderrollen gør det almindeligt, at fraskilte fædre bibeholder kontakten med deres børn, og der opstår politisk ønske om, at både ugifte og skilte fædre kan få del i det juridiske ansvar over for deres børn. Ligestillingsdiskursen bliver central i forhold til forældreskab og indebærer, at de tidligere "forkerte" fædre inkluderes i familien, først i dens periferi og senere mere centralt. Det reflekteres blandt andet af flere betænkingsarbejder fra perioden omkring 1980, der med varierende reformiver også overvejer den ugifte faders retsstilling og mulighederne for at fædre og børn kan opretholde kontakten efter skilsmissen gennem fælles forældremyndighed og øget samvær (Ægteskabsudvalget 1980; Børnekommissionen 1981, Justitsministeriet 1983).

I en epoke, der omkalfatrer den konventionelle familiemodel, og hvor den traditionelt indstiftede ægteskabsinstitution ophører med at regulere familierelationerne, kan jeg i casen observere en længsel efter og veneration for de biologiske rødder, som kommer til udtryk gennem genforeningsbestræbelser med de tidligere ekskluderede familiemedlemmer. Blandt andre familieberetninger i mit datamateriale fandt jeg tilsvarende eksempler på, at uægte

børn og skilsmissebørn senere tog kontakt med deres biologiske ophav, men casene viser også, at det langt fra er alle, der har behov eller mulighed for at opsøge deres biologiske rødder. Udvider man imidlertid perspektivet, kan man konstatere, at der i den pågældende periode opstår en række foreningsdannelser i Danmark, hvis omdrejningspunkt er genealogiske problemstillinger: Foreningen "Adoption og Samfund", en forening for adoptivforældre og deres børn, som også beskæftiger sig med genforeningsproblematikken, bliver fx etableret midt i 1980'erne. "Landsforeningen Stamtræet" for adopterede, søskende og biologiske forældre stiftes i 1985.⁷ Paraplyorganisationen "Sammenslutningen af slægtshistoriske foreninger" dannes i 1981. Omkring halvdelen af sammenslutningens lokale afdelinger er etableret i samme periode.⁸ Sådanne registreringer danner grundlag for en antagelse, at genforeningsbestrebelse i Kirstens familie ikke er udtryk for tilfældighedernes sammentræf. Familien har ageret i en tid, hvor det er legitimt at nære veneration for de biologiske rødder, og hvor der måske også er en parathed til at gøre op med tidligere tiders forestillinger om en lukket kernefamilie, der blandt andet har afskåret den retlige forbindelse mellem adoptivbørn og den oprindelige slægt (Graversen 1988). Men interessen skal sandsynligvis også ses i tilknytning til en anden strømning i samtiden, nemlig at der opstår en række sociale bevægelser, som har identitetspolitikker på dagsordenen, fx kvindebevægelsen, bøssebevægelsen og Black Power (Mikkelsen 2002; Carp 2002).

Det afgørende i denne kontekst er imidlertid, at biologien nu ses at være en kilde til selvforståelse, (social) identitet og stabilt tilhørsforhold. Den kan i sig selv være et adgangstegn til at blive indlemmet i familiesystemet, men det er ikke givet, og der findes ingen ydre påbud herom. Mentaliteten synes snarere at være præget af en åbenhed og refleksivitet, der overlader det til den enkelte at forholde sig spørgende til: hvem er jeg, og hvem hører jeg sammen med, og hvad konstituerer mine familierelationer? Positionen repræsenterer en liberal forestilling om, at individet besidder muligheden for frit at vælge, hvem der skal være deres "signifikante samme" (Finkler 2001).

Dermed er der også indtruffet et skift i betydningsindholdet med hensyn til, hvad der forstås ved rigtige henholdsvis forkerte familierelationer. Koden rigtig/forkert har ikke længere en moralistisk klangbund, men henviser nu snarere til autenticitet og ægthed til forskel fra plagiatet. For nogle kan autenticiteten (de autentiske relationer) befinde sig, hvor det primære (første, initiale eller tidlige) er, hvor andre forbinder de ægte familierelationer med dem som svarer til, hvad de bør være. Mens nogle finder mening ved at forbinde sig med de biologiske rødder, erkender andre de biologiske relationer ikke er noget i sig selv, dvs. ikke er meningsgivende uden om det fælles delte liv. Hvad der konstituerer de "forkerte" familierelationer inden for dette tidslige nedslag synes altså at befinde sig inden for en diskurs, hvor spørgsmålet ligger relativt og åbent til forhandling.

3. tidsnedslag: ca. 2000 – det posttraditionelle familieskab

En række træk på familiefronten er blevet intensiveret eller accentueret ved årtusindeskiftet: For det første har problemstillingen om børn født uden for ægteskab mistet relevans – ikke kun set ud fra et familieretligt perspektiv, men sandsynligvis også for størstedelen af den etnisk danske majoritetsbefolkning. Karakteren af det indbyrdes retlige forhold, som forældrene har, har langt mindre betydning for børns familiemæssige tilhørsforhold. Ægteskabet er nu blevet en indbyrdes kontrakt mellem to voksne og har ingen medierende funktion i forhold til familiedannelsen. Det giver derfor ikke længere mening at sondre mellem ægte og uægte børn. Børn er stillet på samme måde, uanset om forældrene er gift, om de er samlevende, eller om der slet ikke er noget kærlighedsforhold. Deres samliv er ingen nødvendig forudsætning for barnets familierelationer (Justitsministeriets børnelovsudvalg 1997). Desuden kan det forekomme legitimt og er ikke forbundet med skam at bringe konsekvenserne af de løse forbindelser, hvis formål måske alene var nydelse, frem i lyset og derpå at lade sig underkaste DNA-analytiske teknologier for at få rede på, om den pågældende i virkeligheden også er den genetiske far. Hvis der er tvivl,⁹ opnår børn slægtsmæssigt tilhørsforhold til deres far via genetikken.

For det andet er det sket en intensivering af det fælles forældreskab i både juridisk og social forstand. Fælles forældremyndighed – retliggørelsen af det sociale forældreansvar – er blevet knæsat som hovedprincippet og formodningsreglen blandt ugifte samlevende, når barnet fødes, og for forældre, hvis samlivet ophører (Ministeriet for familie- og forbrugeranliggender 2006). Et barns biologiske forældre er således bundet til hinanden gennem hele barnets opvækst, uanset om de vil eller kan.¹⁰ Som casen om Mike og Lukas illustrerede, er fædre på den måde inddraget af navn og gavn i forhold til barnet, men adgangen til barnet fordrer altså i princippet ikke længere nogen forestilling om et fælles familieliv.

Disse forskydninger er ikke kun udtryk for en individualiseringstendens, dvs. at der skabes forbindelser mellem forældre (= fædre) og børn uden om ægteskabsinstitutionen og uden om moderen. Der er også tale om en markant forskydning i retning af *order of nature*. Genealogien konstitueres på grundlag af, at der er fælles biogenetisk substans. Adgangstegnet til familien er DNA. Trækket i retning af *order of nature* kan observeres inden for andre områder af det familiepolitiske domæne, fx i forhold til det reproduktionsteknologiske felt, hvor Danmark i 2012 lempede lovgivningen om anonymisering af sæddonorer. Det skete blandt andet ud fra en tankegang om, at børn har ret til at få kendskab til sit biologiske ophav og eventuelle donorsøskende (Retsinformation 2012).

Biologien bidrager således – og stærkere end nogen sinde – til at formulere en meget magtfuld teori om slægtskab. Dermed skifter ”de rigtige familierelationer” så atter betydningsindhold. Koden rigtig/forkert henviser nu til,

om relationen er beviseligt sand, eller om den er falsk og bliver således indskrevet i en bioteknologisk, videnskabelig diskurs. Denne "genetikisering" (Gusterson 2001) af familierelationerne har på samme måde som den ældre moraliserende diskurs en påbydende og deterministisk karakter, som i nogen henseende gør det umuligt at unddrage sig eller fravælge sine familierelationer. Dette drøftes hos Finkler (2001), som bl.a. anfører, at implikationerne ved bioteknologien står i opposition til forestillingen om, at vi kan udvælge vores slægtsforbindelser på basis af affektive bånd. Blandt andet kan den insistere på at forbinde dem, der måske ikke selv har valgt at blive forenet, fx patienter, der er i risikozonen for brystcancer på grund af genetiske dispositioner.

Men på den anden side er netop også denne valgfrihed tilstede. I den beskrevne case hørte vi om den slægtshistorisk interesserede Kenneth, der ikke kerer sig ved, at hans genealogi rummer to fuldgyldige morfædre. På samme måde er der i mit datamateriale en lang række andre eksempler på komplekse posttraditionelle familieforbindelser, hvor affektive bånd bliver knyttet mellem individer, som ikke er beslægtede i biologisk forstand. I dette forestillingsrum, som tilbyder friheden til at konstruere familieband, som det frejdigt passer, mister distinktionen mellem de rigtige og de forkerte familierelationer relevans; men vel at mærke kun så længe, det fungerer godt og gnidningsløst i den virkelige verdens familieorganisering. Opstår der tvister og konflikt, hvor familieretten må træde i karakter som afgørelsesmyndighed, kommer de socialt definerede familieband til kort. Generelt har stedforældre og papsøskende mv. hverken mange rettigheder eller et retligt ansvar.

Der iagttages altså således to parallelle forestillinger, som eksisterer side om side, om, hvad der forbinder os som familiemedlemmer. Den ene er deterministisk og bundet op på naturens orden, den anden er social og er i højere grad funderet i et princip om *pick and chose*. Men den biologiske, som ikke kun har et videnssystem i ryggen, men som også nyder institutionel opbakning via familieretten må antages at være den mest magtfulde.

Konklusion

Jeg har ovenfor vist, at der i undersøgelsesmateriale kunne identificeres tre udtalte forståelser om, hvad der konstituerer rigtige familierelationer: en moralistisk diskurs, hvor "rigtig" henviser til konformitet; en refleksivitetsdiskurs, hvor "rigtig" henviser til autenticitet; samt en videnskabelig, hvor "rigtig" henviser til facticitet/sandhed. Desuden fandt jeg tegn på en forståelse, hvor distinktionen mellem rigtige og forkerte relationer synes at være opløst.

I fremstillingen har jeg knyttet de forskellige forståelser af "rigtige" familierelationer til specifikke tidsnedslag og oplevelsesforløb for individer, der tilhører forskellige generationer. Det kan efterlade det indtryk, at forståelserne successivt har afløst hinanden. Man kommer ikke uden om, at den ældre forståelse har mistet valør, og at de nye er kommet til, men samtidig

må man ikke se bort fra, at de generationer, som eksponerer perspektiverne, var samtidigt levende på interviewtidspunktet i 2004: Den aldrende Hertha var stadig skamfuld over sine uægte børn; den midaldrende Kirsten forholdt sig fortsat refleksivt til spørgsmålet om, hvad der konstituerede hendes familiebånd, mens tilgangen hos den unge generation (Mike og Kenneth) ud fra beretningen at dømme fremstod som mere uproblematiseret. Casen viser, hvordan disse forståelser, i personificeret form, kæmpede om retten til at definere genealogien.

Derfor er den overordnede konklusion, at der blandt ganske almindelige, nutidigt levende mennesker ikke findes én, men flere konkurrerende forestillinger om, hvordan natur og kultur står i forhold til hinanden. Der er flere veje til at blive inkluderet i familien. Når det er nævnt, skal jeg dog også fremhæve, at der over tid synes at være tale om en markant perspektivskydning. Hvor det tidligere var de affinale (horisontale) forbindelser, dvs. ægteskabet, der ikke kun legitimerede genealogien, men også sikrede kvinder og børns sociale integration i samfundet, har de kognatiske (vertikale, blodsbeslægtede) forbindelser mellem forældre og børn fået en afgørende betydning for, hvad der konstituerer det nutidige familieskab. Det uforgængelige forældreskab er blevet opgraderet på bekostning af den udskiftelige parrelation, understøttet af bioteknologiske gennembrud og familierettens normative virkekraft, der disciplinerer biologiske forældre til at samarbejde.

Noter

1. Fx navn, køn, uddannelse og beskæftigelse.
2. "Uægte" forsvinder ud af lovgivningsteksten i 1938, men betegnelsen eksisterer endnu i lang tid i folkemunde, jf. Laneth (2006).
3. Iflg. Hørlück forbedres de sociale og økonomiske muligheder for enlige mødre i tiden efter 2. verdenskrig, hvilket påvirker til at bortadoptere børnene. Desuden bliver det moralsk mere acceptabelt at være enlig moder. I 1948 blev 29 % af alle danske børn født udenfor ægteskab, adopteret, i 1957 var andelen faldet til 14 %.
4. Det gælder fx Hammerich (1976-77), Hansen & Henriksen (1980), Rosenbeck (1987), Mørch (1996), Den Jyske Historiker (2000). Laneth (2006) samt historikerne Nina Javette Koefoed og Agnete Birger Madsen har dog beskæftiget sig med problemstillingen, sidstnævnte dog fortrinsvis før det 20 århundrede.
5. Laneths familiekronike (2006) afspejler ligeledes, hvordan de uægte børn får stedfaderens efternavn i forbindelse med, at moderen indgår ægteskab med denne (2006:192).
6. Carsten (2000) finder et tilsvarende mønster i sin studie af voksne adopterede, der forenes med deres biologiske forældre.
7. "Landsforeningen Stamtræet" blev stiftet af Lillian Molin i første halvdel af 1980'erne.
8. Paraplyorganisationen omfatter 38 lokalhistoriske foreninger, der er etableret i perioden mellem 1957 og 2003, dvs. over en periode på godt 50 år. Knap halvdelen af foreningerne er etableret i 10-året mellem 1974-1984, få noget tidligere og en del noget senere.
9. Problemstillingen om udpegning af barnets retlige fader er præget af tvetydighed: Hvis et par er enige om, hvem der skal udpeges til barnefader, blander staten sig normalt ikke (den såkaldte formodningsregel, som både gælder gifte og samboere). I disse tilfælde hviler paterniteten med

andre ord på et socialt princip. Er der derimod tvivl eller konflikt, træder det biologiske princip i kraft (DNA-test).

10. I Danmark fik domstolene med Forældreansvarsloven fra 2007 mulighed for at dømme til fælles forældremyndighed mod den ene forældres ønske.

Litteratur

- Andersen, D. 1975: *Samlivsformer i Danmark med særligt henblik på papirløse ægteskaber*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Andersen, E. 1964: *Familieret*. København: Juristforbundets forlag.
- Auken, K. m.fl. 1962: *Familien lever. En familieundersøgelse*. København: Gad.
- Arbejderhistorie. Tidsskrift for historie, kultur og politik*. 2000, nr. 4. Temanummer om: Arbejderbevægelsen og familien.
- Bertaux, D. 1995: "Social Genealogies Commented on and Compared: An instrument for observing social mobility processes in the "longue Durée"". *Current Sociology*, 43-69.
- Bertaux, D. 1981(ed.): *Biography and Society: The life history approach in the social sciences*. London: Sage.
- Bertaux, T.; Bertaux, M.R. & Thompson, P.B 1997: *Pathways to Social Class: A qualitative approach to social mobility*. Oxford: Oxford University Press.
- Bertaux, D. & Thompson, P.B. 2005: *Between generations. Family models, myths & memories*. Oxford: Oxford University Press.
- Børnekommissionen 1981: *Børnekommissionens betænkning*. København.
- Carp, E.W. 2002: "Review: Adoption, Blood Kinship, Stigma, and the Adoption Reform Movement: A Historical Perspective". *Law & Society Review*, No. 2, 2002:433-460. Special Issue on Non-biological Parenting.
- Carsten, J. 2000: "Introduction: Cultures and relatedness," i Carsten, Janet (ed.): *Cultures of relatedness*, pp. 1-37. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carsten, J. 2004: *After Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Christoffersen, M.N. 1996: *Spædbarnsfamilien. Rapport nr. 1 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Christoffersen, M.N. 2004: *Familiens udvikling i det 20. århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Collier, R. & Sheldon, S. 2008: *Fragmenting Fatherhood. A Socio-Legal Study*. Oxford-Portland: Hart Publishing.
- Danmarks Statistik, Statistikbanken. Nøgletal om befolkningen: fødte uægte pt. 1000 levendefødte 1901-2005.
- Danmarks Radio 1952: "Jeg tilspørger dig". Radiomontage ved Viggo Clausen. [http://db.podhead.dk/pod/pod_progalfa\\$programmer.QueryViewByKey?P_ID=1545&Z_CHK=4816](http://db.podhead.dk/pod/pod_progalfa$programmer.QueryViewByKey?P_ID=1545&Z_CHK=4816)
- Familiestyrelsen, 2011: *Evaluering af forældreansvarsloven*. København.
- Franklin, A. & McKinnon, S. 2000: "New Directions in Kinship Study: A Core Concept Revisited". *Current Anthropology*, Vol. 41, Nr 2, April.
- Finkler, K. 2001: "The Kin in the Gene. The Medicalization of Family and Kinship in American Society". *Current Anthropology*, Vol. 42, Nr. 2, April 2001.

- Giddens, A. 1992: *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Graversen, J. 1988: "Familieret som afspejling af familieideologien", i Graversen, Jørgen (red.): *Om børn, ret og familie*. Carnet: København.
- Gusterson, H. 2001: "Comment to Finkler". *Current Anthropology*, Vol. 42, Nr. 2, April 2001.
- Hammerich, P. 1976-77: *En Danmarkskrønike 1945-72*. København: Gyldendal.
- Hansen, S.AA. & Henriksen, I. 1980: *Velfærdsstaten 1940-78*. Dansk Socialhistorie, b. 7. København: Gyldendal.
- Hoerning, E. 2001: "Fra biografisk metode til biografiforskning". *Dansk Sociologi*, nr. 3, 2001:117-23.
- Hørluck, J.: "Adoptionshistorie i Danmark fra 1945 til 80'erne". Uddrag fra: Adoption i Danmark: <http://historie.adoption.dk/index.htm>.
- Johnsen, K. 1953: "Den almindelige kvindes retsstilling", i Gloerfelt-Tarp, Kirsten: *Kvinden i samfundet*. Glostrup: Det danske forlag.
- Den Jyske historiker 2002, nr. 98-99: *Temanummer om Ægteskab, sex og hor i historien*.
- Justitsministeriet 1983: *Betænkning om forældremyndighed og samvær afgivet af en arbejdsgruppe under Justitsministeriet*. Betænkning nr. 985. København.
- Justitsministeriets Børnelovsudvalg 1997: *Betænkning om børns retsstilling*. Betænkning nr. 1350: København: Justitsministeriet.
- Kock-Nielsen, I. 1983: *Skilsmisser*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Kronborg, A. 2007: *Forældremyndighed og menneskelig integritet*. København: Jurist- og Økonomforbundets forlag.
- Laneth, P.F. 2006: *Lillys Danmarkshistorie. Kvindeliv i fire generationer*. København: Gyldendal.
- Madsen, A.B. 2001: *Ægte historier om uægte børn*. Århus: Kvindemuseet i Danmark.
- Madsen, A.B. 2004: *Levevilkår for ugifte mødre og uægte børn på landet i 1800-tallets Danmark – belyst ud fra en undersøgelse af uægte børn og deres mødre i to jyske landsogne ca. 1835-1880*. Ph.d.-afhandling. Århus Universitet.
- Mikkelsen, F. 2002: *Bevægelser i demokrati. Foreninger og kollektive aktioner i Danmark*. Magtudredningen. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Ministeriet for familie- og forbrugeranliggende 2006: *Betænkning nr. 1475 om barnets perspektiv*. København.
- Moltke, C. 1964: "Skilsmisens efterveer", i Friis, Henning (red): *Familien og Samfundet*. Glostrup: Det danske forlag.
- Mørch, S. 1996: *Den sidste Danmarkshistorie: 57 fortællinger af fædrelandets historie*. København: Gyldendal.
- Olesen, P. (red.) 2006: *Skilsmissebørn. 20 voksne skriver om at have været skilsmissebarn*. Vejle: Kroghs Forlag.
- Ottosen, M.H. 2004: *Samvær og børns trivsel*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Ottosen, M.H. 1997: *Børn i sammenbragte familier. Et studie af forældreskab som social konstruktion*. Ph.d.-afhandling. København: SFL.
- Ottosen, M.H. & Stage, S. 2012: *Delebørn i tal. En analyse af skilsmissebørns samvær baseret på SFLs børneforløbsundersøgelse*. København: SFL.

- Plantin, L. 2001: *Mäns Föräldreskap. Om mäns upplevelser och erfarenheter av faderskapet*. Göteborg Institutionen för socialt arbete. Göteborgs Universitetet.
- Retsinformation 2012: L 138, *Lov om ændring af lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v., børneloven og lov om adoption*.
- Rosenbeck, B. 1987: *Kvindækøn: den moderne kvindeligheds historie 1880-1980*. København: Gyldendal.
- Schneider, D.M. 1980: *American Kinship: A cultural account*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sode-Madsen, H. 2002: *Farlig ungdom. Samfundet, ungdommen og ungdomskommissionen*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Stacey, J. 1991: *Brave New Families. Stories of domestic upheaval in late twentieth-century America*. Basic Books.
- Strathern, M. 1992: *After nature: English kinship in the late twentieth century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weston, K. 1991: *Families We Choose: Lesbians, Gays, Kinship*. New York: Columbia University Press.
- Ægteskabsudvalget 1980: *Ægteskab. Samliv uden ægteskab afgivet af ægteskabsudvalget af 1969*. Betænkning nr. 915: København.